

ІСЛАМІЗАЦІЯ ЯК ФАКТОР ТРАНСФОРМАЦІЇ ЗОВНІШНЬОЇ ПОЛІТИКИ РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ

***Анотація.** Кількість жителів, що сповідують іслам в Росії, сягає, за різними оцінками, від 13 до 20 мільйонів жителів, що становить 13-15% від загальної кількості населення РФ. Природньо, що російські політики неодноразово наголошують на важливості ісламу як невід'ємної частини історії та сучасного життя держави. А зважаючи на швидкі темпи зростання мусульманського населення в Росії, можна стверджувати, що цей фактор значною мірою визначатиме і майбутнє Російської Федерації, в тому числі і її зовнішньої політики. В статті розглядаються питання формування зовнішньої політики Російської Федерації в контексті релігії, зокрема, відносини з країнами Центральної Азії, російська позиція на Близькому Сході, а також російсько-турецькі відносини через призму релігії. Виявлено, що ісламізація, тобто процес збільшення кількості мусульман, створює як виклики, так і певні можливості для РФ на традиційних напрямках її зовнішньої політики.*

***Ключові слова:** ісламізація, Російська Федерація, Центральна Азія, релігія, сирійська криза, зовнішня політика, російсько-турецькі відносини.*

***Annotation.** The number of Muslims living in Russia reaches, according to various estimates, from 13 to 20 million inhabitants, which is 13-15% of the total population of the Russian Federation. Naturally, Russian politicians have repeatedly emphasized the importance of Islam as an integral part of the history and modern life of the state. And given the rapid growth of the Muslim population in Russia, it can be argued that this factor will largely determine the future of the Russian Federation, including its foreign policy. The article examines issues of the formation of foreign policy of the Russian Federation in*

* студентка Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, науковий керівник – кандидат політичних наук Хилько О.Л.

the context of religion, in particular, relations with the countries of Central Asia, Russian position in the Middle East, as well as Russian-Turkish relations through the prism of religion. It was found that Islamization, that is, the process of increasing the number of Muslims, creates both challenges and certain opportunities for Russia in the traditional directions of its foreign policy.

Key words:*Islamization, Russian Federation, Central Asia, religion, Syrian crisis, foreign policy, Russian-Turkish relations.*

Аннотация.*Количество жителей, исповедующих ислам в России, составляет, по разным оценкам, от 13 до 20 миллионов человек, что составляет 13-15% от общей численности населения РФ. Естественно, что российские политики неоднократно подчеркивают важность ислама как неотъемлемой части истории и современной жизни страны. А учитывая быстрые темпы роста мусульманского населения в России, можно утверждать, что этот фактор в значительной степени определять и будущее Российской Федерации, в том числе и ее внешней политики. В статье рассматриваются вопросы формирования внешней политики Российской Федерации в контексте религии, в частности, отношения со странами Центральной Азии, российская позиция на Ближнем Востоке, а также русско-турецкие отношения через призму религии. Выявлено, что исламизация, то есть процесс увеличения количества мусульман, создает как вызовы, так и определенные возможности для РФ на традиционных направлениях ее внешней политики.*

Ключевые слова:*исламизация, Российская Федерация, Центральная Азия, религия, сирийский кризис, внешняя политика, русско-турецкие отношения.*

Постановка проблеми.*З огляду на традиційну орієнтацію російської політики на релігію, майже двадцяти мільйонне мусульманське населення*

Російської Федерації, а також стрімке зростання кількості прибічників ісламу в Росії в умовах активної трудової міграції з переважно мусульманських країн важливо дослідити, як ісламська громада РФ впливає на формування російської зовнішньополітичної стратегії, зокрема, щодо країн Центральної Азії, Близького Сходу, а також Туреччини та проаналізувати, які можливості та загрози створює цей процес для російської зовнішньої політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Зважаючи на роль Російської Федерації як одного з центральних гравців на міжнародній арені, природно, що такий процес як ісламізація Росії не міг не привернути увагу дослідників. Так, деякі вчені, як російські, так і зарубіжні, намагаються комплексно розглянути феномен ісламу в контексті російської держави та формування її зовнішньої політики: серед них М. Лароель [9], О. Малашенко [11], К. Файзуліна [5]. Крім того, існують праці, що зосереджені на конкретних аспектах ісламізації: наприклад, демографічному (А. Мухаметов [12], Д. Твігг [22]), політичному (О. Івшина [7], М. Калб [8], Д. Ханна [6]) чи релігійному (К. Айтамурто [1], П. Койер [2]). Варто також зазначити, що в українській науковій думці поки немає ґрунтовних досліджень на цю тему.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Вивчення ісламізації Росії в контексті трансформації її зовнішньої політики є особливо актуальним з огляду на активну діяльність РФ за межами її кордонів, разом з тим системне висвітлення цього процесу та його вплив на формування зовнішньополітичної стратегії Росії ще не знайшли свого адекватного втілення в українській науковій літературі. Тому в статті робиться спроба проаналізувати процес ісламізації Росії та дослідити, як він відображається на її зовнішній політиці.

Формулювання цілей статті. Метою статті є аналіз процесу ісламізації Росії та його вплив на зовнішньополітичну стратегію держави.

«Ісламський фактор» є важливою частиною зовнішньополітичної стратегії Москви. Після закінчення холодної війни іслам повністю інтегрувався в міжнародну політику, а політичні сили, що діють під релігійними гаслами, стали міжнародними акторами [24]. Тим не менш, президент Володимир Путін вбачає у таких змінах не тільки виклики, але й можливості, у тому числі в дипломатії Росії на Близькому Сході та в мусульманському світі. Він все частіше підкреслює, що Росія поділяє моральні цінності жителів Близького Сходу, Азії та інших незахідних суспільств. Таким чином, Росія розробляє стратегію м'якої сили для боротьби із західним впливом на Близькому Сході та в інших місцях ісламського світу [16]. Однією з подій, що сприяли встановленню цих особливих відносин, було приєднання Росії до Організації ісламського співробітництва як держави-спостерігача з мусульманською меншиною [24].

У 2013 році Володимир Путін заявив, що країни повинні робити все від них залежне, щоб зберегти свою ідентичність та цінності, бо «без духовного, культурного та національного самовизначення ... неможливо досягти успіху в глобальному масштабі» [14]. Консервативні цінності є важливою картою в руках президента, який визнає, що мусульманська співпраця є необхідною передумовою реалізації його зовнішньополітичних цілей, включаючи підтримку міцних відносин з Іраном, Сирією та іншими державами мусульманського світу, які могли б служити противагою США [3]. При цьому, американський дослідник Роберт Сервіс зазначає, що, коли йдеться про поширення російського впливу, для Путіна не принципово з мусульманами якого напряму співпрацювати: так, іранський лідер Алі Хаменеї – шиїт, сирійський політик Башар аль-Асад – алавіт, а турецький президент Реджеп Таїп Ердоган – суніт [17].

Після розпаду Радянського Союзу центральноазійські республіки, а також Азербайджан підкреслили свою мусульманську ідентичність [24]. Правлячі еліти пострадянських країн не планували повністю

інкорпоруватися в мусульманське співтовариство (вони були б у ньому чужорідним елементом), але відносини із зарубіжними єдиновірцями відкривали додаткові можливості для формування зовнішньополітичної стратегії, яка до того була орієнтована майже виключно на «старшого брата» – Росію та інші пострадянські республіки. Врешті, багато тамтешніх політиків розраховували використати релігійну близькість для отримання економічної допомоги.

Розпад Радянського Союзу спонукав і мусульманські держави активізувати свою зовнішню політику щодо новоутворених республік в Центральній Азії та на Південному Кавказі – ці держави сподівалися проникнути у регіон, а особливо на його ринки. А тому у першій половині 1990-х Росія, яка намагалася утримати в сфері свого впливу пострадянський простір, зіткнулася з ідеологічною експансією мусульманських держав в регіоні. Комуністична ідеологія частково була замінена ісламом і ісламізмом, очолюваними емісарами з Саудівської Аравії та інших арабських і мусульманських країн [10].

Втім, «медовий місяць» у відносинах між колишніми радянськими республіками і зовнішнім мусульманським світом виявився недовгим. Незважаючи на прогрес (перш за все, в торгівлі), до середини 1990-х років стало очевидним, що сподіватися на широкомасштабну допомогу єдиновірців не доводиться, бо ті переслідували власні цілі, а нових друзів вважали молодшими партнерами. Показово, що в більшості висловлювань президентів республік Центральної Азії і Азербайджану про пріоритети у зовнішній політиці мусульманський світ опинявся лише на третьому місці, пропускаючи вперед США і Росію. Втім, ідеологічна пропаганда не минула безслідно – так уздовж південного кордону Росії утворювався бурхливий мусульманський пояс вже з нерадянською ідентичністю і зі спорадичними проявами релігійного радикалізму [24].

Зникнення спільної радянської ідентичності створювало для Кремля виклик – як тепер втримати центральноазійські республіки у сфері свого

впливу. Тож, Москва намагалася формувати процеси в Центральній Азії відповідно до власних інтересів, використовуючи різноманітні засоби, які включають економічний тиск, енергетичну залежність, багатосторонні угруповання, діаспори – усе це використовується для підтримки не нового, але нещодавно відновленого проекту Євразійського союзу. Фактично, мусульманські республіки Радянського Союзу стали політично незалежними, але в багатьох інших аспектах досі залежать від Москви. Центральноазійські республіки є членами кількох регіональних організацій, мета яких полягає в сприянні багатосторонній співпраці з питань безпеки і економіки. Серед них найбільш помітними є Організація договору про колективну безпеку та Євразійське економічне співтовариство. Обидві ці організації активно підтримуються Росією та використовують залишкові політичні, економічні та бюрократичні зв'язки між колишніми радянськими республіками. ОДКБ, створена в рамках Співдружності Незалежних Держав, виступає як союз оборонного характеру, а ЄврАзЕС зосереджує увагу на економіці, включаючи створення спільного ринку, стандарти безпеки кордонів, митний союз, стандартизований обмін валюти та спільні програми соціального та економічного розвитку [24]. Таким чином, Росія підтримує більш багатовимірну присутність на Південному Кавказі та в Центральній Азії, ніж будь-яка інша країна [13].

Окрім економічних та політичних важелів, значною перевагою для політики РФ в Центральній Азії є релігійний фактор. Як уже зазначалося вище, російські лідери підкреслено заявляють про те, що значна мусульманська громада Росії робить її невід'ємною частиною світової умми, а отже, Росію і Центральну Азію поєднує не лише спільне історичне минуле в межах СРСР чи Російської імперії, але і спільна мусульманська ідентичність. Таким чином, підмінивши застарілу радянську ідентичність новою мусульманською, Росія отримує шанс на втримання свого впливу у

регіоні. Отже, з цієї точки зору, ісламізація грає на руку Російській Федерації.

З іншого ж боку, релігійний фактор створює і певну загрозу для відносин між Росією і країнами Центральної Азії. Авторитарні режими у центральноазійських республіках викликають епізодичні спалахи невдоволення, що створюють для місцевих ісламістів можливість для поширення своїх ідей серед мусульман, незадоволених авторитаризмом. Якби радикальні ісламісти прийшли до влади в цих республіках або навіть одній з них, це було б катастрофою для Росії, яка вважає цей величезний регіон невід'ємною частиною своєї «виняткової зони впливу» [10]. У такій ситуації Росія була б особливо вразливою з огляду на її підтримку анти-сунітських сил у Сирії, Ірані та Лівані. Уряд сунітських джихадистів у Центральній Азії навряд чи тоді мирився б з політичним курсом Росії.

Отже, з одного боку, Росія намагається втримати Центральну Азію у своїй винятковій сфері впливу і перешкодити проникненню у регіон інших міжнародних гравців, особливо мусульманських країн, за допомогою економічних та політичних важелів впливу, а релігійний фактор створює їй у цьому додаткові переваги. Однак, з іншого боку, Центральна Азія для Росії – це така собі «порохова бочка» на південному кордоні країни з огляду на небезпеку поширення в регіоні радикальних ідей.

Росія також особливо зацікавлена у близькосхідному регіоні. 30 вересня 2015 року російський уряд схвалив розгортання збройних сил за межами країни, заклавши основи сирійської повітряної кампанії. Офіційна позиція Кремля полягала в тому, що російські військові будуть допомагати режиму Асада в його боротьбі проти ІД, зосереджуючись на загрозах поширення тероризму та регіональної дестабілізації [18]. Інтервенція російського президента в Сирії, серед інших геостратегічних причин, обумовлена страхом перед ісламським екстремізмом серед власного мусульманського населення своєї країни, а тому Кремль має намір ліквідувати тисячі російських і центральноазійських джихадистів, які

воюють в рядах ІД в Іраку та Сирії, аби, повернувшись, вони не дестабілізували ситуацію на батьківщині [17]. РПЦ також виступала за участь Росії у врегулюванні сирійського конфлікту, офіційно її ціль полягала в захисті християн від ІД та інших радикальних груп [18].

У більш широкому ж розумінні, сирійська кампанія Путіна – це спроба вибудувати коаліцію держав, що створюватимуть противагу західному впливу у регіоні, і ісламський фактор тут також відіграє значну роль. Мовляв, хто, як не Росія з її 20-мільйонним мусульманським населенням, повинна підтримувати країни Близького Сходу у їхньому протистоянні зі США та їх союзниками? Мовляв, загниваючий, згідно з риторикою російських ЗМІ, Захід не поділяє цінностей, властивих жителям Близького Сходу, а тому Росія з її «духовними скріпами» повинна взяти на себе роль лідера. По суті ж, Путін, який вважає розпад СРСР – «найбільшою геополітичною катастрофою ХХ-го століття», намагається відновити колишній вплив Радянського Союзу у країнах так званого третього світу і, таким чином, створити противагу Заходу.

Володимир Путін намагається підтвердити статус Росії як, перш за все, військово могутньої держави. Він направив до Сирії кілька десятків літаків, створив передові системи ППО в Сирії, відправив стратегічні бомбардувальники з баз у центральній частині Росії і наказав російському флоту у Каспійському і Середземному морях бути готовими до вогню в напрямку Сирії [20]. Американський вчений Джон Ханна вважає, що нещодавні російські бомбардування з повітряної бази в Ірані дали привід припустити, що зростаюча військова сила Москви може також поширитися і на регіон Перської затоки – театр навіть більшого стратегічного значення. У більш широкому сенсі, це дасть Москві раніше не бачені можливості в Перській затоці, Ормузькій протоці та Індійському океані – критичних напрямках комунікацій [6].

З іншого боку, американський дослідник Роберт Сервіс стверджує, що реальність полягає в тому, що Росія не має довготривалої спроможності

диктувати умови свого сирійського втручання. Російська економіка має значні недоліки, спричинені її залежністю від світових цін на ринку палива, а тому претензії на вплив за межами кордонів Росії можуть виявитися міражем [17].

Втім, така амбіційна політика російського керівництва таїть у собі і загрозу – так, ставши на сторону шіїтських режимів в Ірані, Іраку і Сирії, Росія може відштовхнути близько 20 млн. російських мусульман, більшість з яких – суніти. Незважаючи на те, що російські телеканали з 2015 року наполягали на тому, що російські літаки атакували лише ісламістські повстанські підрозділи, не складно було запідозрити, що тисячі мусульман-сунітів були вбиті [17]. Таким чином, масштабні зовнішньополітичні плани Росії можуть відбитися на її внутрішньому становищі, вплинути на настрої російських мусульман і похитнути серед них авторитет як усього політичного керівництва, так і особисто президента Володимира Путіна [8].

Отже, з одного боку, російська позиція у конфлікті на Близькому Сході обумовлена далекоглядними геостратегічними планами зі створення альтернативи західному впливу у регіоні, що ґрунтувалася б на релігійній близькості Росії та мусульманських країн Близького Сходу. Втім, з іншого боку, ці плани створюють загрозу для внутрішнього становища у РФ: будь-який російський прорахунок в Сирії може серйозно підірвати політичну владу президента Володимира Путіна на батьківщині, оскільки сунітсько-шіїтський конфлікт може розгорітися з новою силою і цього разу втягнути і Росію.

Російські дослідники стверджують, що досить перспективним для зовнішньополітичної стратегії РФ є розвиток російсько-турецької осі, оскільки Туреччина може похвалитися сильною і зростаючою економікою, а отже, є вигідним і перспективним партнером. Більше того, вона тісно пов'язана з тюркськими народами Російської Федерації у культурному,

мовному та релігійному плані, що створює додаткові підстави для співробітництва між двома державами [24].

Стрімке погіршення російсько-турецьких відносин після того, як 24 листопада 2015 року Туреччина збила російський бомбардувальник Су-24 поблизу сирійського кордону, викликало гостро негативну реакцію серед російських татар. І справа не лише в економічній складовій цих відносин (до конфлікту щорічний обсяг турецьких інвестицій в Татарстан становив 2 млрд доларів, а двосторонній товарообіг в 2013 році – 659,4 млн доларів), але і в тому, що татари бачать себе частиною тюркського світу [23]. Татарстанські політики не коментували російсько-турецький скандал, де-факто дотримуючись нейтралітету. Показово, що в той час, як в Москві під посольством Туреччини відбулася демонстрація протесту, в Казані місцева поліція стримала маніфестантів. Болісно сприйняли у Татарстані і вимогу закрити турецькі культурні центри. Все це загрожувало вплинути на політичні преференції мусульман, в тому числі на їх ставлення персонально до Путіна, який вважався головним провідником антитурецького курсу [23]. Таким чином, підтримання російсько-турецьких відносин – важливий аспект не лише зовнішньої політики РФ, але і внутрішньої.

Що стосується власне зовнішньої політики, то Росії та Туреччині вдалося знову налагодити відносини. Після того, як Президент Турецької Республіки Реджеп Таїп Ердоган у червні 2016 року вибачився за збитий літак, він і його російський колега Володимир Путін зустрілися більше десяти разів. Поліпшення відносин багато в чому пов'язане з потребою Ердогана в російській підтримці в Сирії, в тому числі в утриманні Загонів народної оборони (YPG), сирійської філії Робітничої партії Курдистану – організації, яку Туреччина, Європейський Союз і США класифікують як терористичну організацію, і яка не одне десятиліття виступає проти турецького уряду [15]. Крім того, більш теплі відносини пов'язані з очевидною вдячністю Ердогана за підтримку Путіна під час спроби

перевороту в Туреччині в липні 2016 року, а також потужними економічними зв'язками двох країн. Вони також відображають погіршення відносин турецького керівництва із Заходом, особливо його незадоволення діями США: підтримкою YPG в Сирії і відмовою екстрадувати ФетхуллахаҐюлена, турецького громадського та релігійного діяча, якого Анкара звинувачує у невдалому путчі. Росія зняла більшість санкцій, які тоді наклала на Туреччину. Дві країни координують свою діяльність в Сирії, відновили енергетичні проекти і домовилися про придбання Туреччиною російських ракет С-400. Але суперництво між Росією та Туреччиною все ще дуже очевидне в двох регіонах: на Кавказі та на Чорному морі [15].

На Південному Кавказі Росія і Туреччина формально належать до протилежних сторін у вірмено-азербайджанському конфлікті з приводу Нагірного Карабаху: Москва має оборонний пакт з Єреваном, а Анкара – угоди про стратегічне партнерство і взаємну підтримку з Баку. І тут теж очевидно прослідковується релігійний фактор: Туреччина підтримує мусульманський Азербайджан, Росія – християнську Вірменію. Розпал цього конфлікту в квітні 2016 року збігся з наслідками кризи Су-24 і викликав різку перепалку між Москвою та Анкарою, втім тоді обидві сторони вирішили не ескалувати конфлікт, оскільки Туреччина була надто обтяжена складною ситуацією всередині країни та конфліктом на Близькому Сході і аж ніяк не хотіла бути втягнутою у війну з Росією [15].

Ще одним проблемним питанням є Північний Кавказ. Анкара має сильні історичні зв'язки з регіоном, враховуючи, що Туреччина вже давно є притулком для російських мусульманських діаспор. Біженці, відомі як мухаджири, тепер живуть у Туреччині після того, як зазнали релігійних переслідувань вдома. До них належать, зокрема, жителі різних районів Північного Кавказу (в основному, республік Дагестан, Кабардино-Балкарія і Карачаєво-Черкесія), а також з Волго-Уральського регіону та інших регіонів Росії. Ці люди заявляють про зростаючу нетерпимість і

переслідування з боку держави в Росії та шукають притулку в Туреччині [18]. Москва розглядає емігрантську спільноту як вогнище ісламістського радикалізму, посилаючись на їх нібито зв'язки з джихадистами в Сирії та Іраку. Тоді як влада Турецької Республіки прихильно ставиться до мухаджирів і надає деяким з них політичний притулок [19]. Якщо РФ продовжуватиме тиснути на Туреччину у питанні мухаджирів, це може стати перешкодою для розбудови партнерських відносин між двома державами.

Якщо ж говорити про російсько-турецькі відносини на Чорному морі, то, перш за все, йдеться про анексію Росією Криму у 2014 році. 9 жовтня 2017 року на спільній прес-конференції в Києві з Президентом України Петром Порошенком Ердоган заявив, що «ми не визнаємо і не визнаємо анексію Кримського півострова Росією» [4]. Такі заяви є головним елементом турецької дипломатії з березня 2014 року і незмінно включають слова підтримки для 300-тисячної татарської громади в Криму. Ердоган і міністр закордонних справ Мевлет Чавушоглу знаходяться в тісному контакті з татарськими лідерами, такими як Мустафа Джемільев і Рефат Чубаров [25]. Татарські активісти також вважають Туреччину спорідненою державою і розраховують на її підтримку. Втім, питання релігії у цьому аспекті російсько-турецьких відносин – далеко не вирішальне: незважаючи на відмову Туреччини визнавати анексію Криму, її підтримку татарам і обмеження судноплавства, Анкара не дозволила анексії Криму затьмарити її відносини з Росією. Вона відмовляється приєднатися до західних санкцій і зберігає чітку дистанцію від стратегії Заходу щодо Москви, незважаючи на членство в НАТО [21]. Набагато більш нагальним для Туреччини є безпековий аспект анексії Криму, що дозволила РФ розширити свій військово-морський потенціал і змістити стратегічний баланс на Чорному морі на свою користь. Туреччина ж відреагувала на це власним військовим нарощуванням. Вона закликала

НАТО до розгортання сил в Чорному морі, відійшовши від багаторічної політики недопущення альянсу до регіону [15].

Отже, релігійна та культурна близькість Туреччини з тюркськими народами Росії створює сприятливі умови для співробітництва двох країн і, при цьому, створює також і внутрішні загрози у випадку їх конфронтації. Росія та Туреччина мають різні, часто конфліктні, цілі в чорноморському та кавказькому регіонах, і часто непорозуміння між ними базуються саме на проблемі релігії: в Нагірно-Карабаському конфлікті Росія підтримує християнську Вірменію, Туреччина – мусульманський Азербайджан; Туреччина приймає біженців з Північного Кавказу – мухаджирів, яких Росія вважає радикальними ісламістами; врешті, Туреччина надає підтримку татарам в окупованому Росією Криму. Усі ці непорозуміння заважають Анкарі та Москві збудувати абсолютно партнерські відносини, які для обох країн є вкрай вигідними.

Висновки.

Проведене дослідження дає підстави стверджувати: поширення ісламу в Росії набуло таких масштабів, що сьогодні мусульманська община РФ – найбільша в Європі, а тому очевидно, що факт існування майже 20-мільйонного мусульманського населення не може лишатися поза увагою російських лідерів при формуванні зовнішньої політики держави. Більше того, процес ісламізації Росії створює для неї як ряд загроз і викликів, так і можливостей.

Так, в першу чергу, фактор спільної релігії російські лідери використовують при комунікації з країнами Центральної Азії, які РФ намагається втримати у своїй сфері впливу як частину пострадянського простору, апелюючи до нової спільної з Росією ідентичності – ісламської. Втім, центральноазійські держави створюють і ряд проблем для Росії: в першу чергу, з огляду на те, що саме вони є основними країнами походження трудових мігрантів, що з часів розпаду Радянського Союзу масово виїжджають до Росії, – з одного боку, вони вирішують проблему

нехватки робочої сили, а з іншої – створюють проблему інтеграції в російське суспільство. Ще однією загрозою з боку Центральної Азії є небезпека поширення в регіоні радикального ісламу в силу низького рівня життя населення та авторитарності місцевих режимів.

На Близькому Сході фактор ісламу, з одного боку, створює для Російської Федерації небезпеку з огляду на те, що більшість російських мусульман – суніти, як і, в основному, сирійські повстанці, а тому існує необхідність уважно вивіряти російську стратегію в Сирії з тим, щоб не допустити розпалювання сунітсько-шиїтського конфлікту з новою силою, а з іншого боку, саме іслам є приводом для зближення Росії з країнами Близького Сходу з метою створення противаги західному впливу у регіоні.

Туреччина ж, крім культурної близькості з тюркськими народами Росії, може похвалитися і тим, що належить до сунітського напрямку ісламу, як і більшість мусульман Росії. Це, однак, не означає, що належність до однієї релігії запобігає суперництву двох країн в чорноморському та кавказькому регіонах, зокрема, щодо проблеми кримських татар, кавказьких мухаджирів у Туреччині та Нагірно-Карабаського конфлікту, але створює при цьому і додаткові можливості для співробітництва між двома державами, як у культурному, так і в політичному аспектах.

Отже, можна зробити висновок, що процес ісламізації Росії, про який все частіше говорять в умовах напливу мігрантів мусульманського походження, є не новим явищем для російських земель, а має під собою значне історичне підґрунтя. В результаті проведеного дослідження виявлено, що збільшення кількості прибічників ісламу в межах РФ створює ряд викликів та можливостей на напрямках, які Росія традиційно вважає своєю сферою впливу.

Список використаних джерел

1. Aitamurto, Karina. Protected and Controlled. Islam and 'Desecularisation from Above' in Russia. Europe-AsiaStudies, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/09668136.2015.1119250>
2. Coyer, Paul. (Un)Holy Alliance: Vladimir Putin, The Russian Orthodox Church And Russian Exceptionalism. Forbes. 21 May 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.forbes.com/sites/paulcoyer/2015/05/21/unholy-alliance-vladimir-putin-and-the-russian-orthodox-church/>
3. Crews, Robert D. Putin's Khanate: How Moscow is Trying to Integrate Crimean Muslims, Foreign Affairs. April 7, 2014.
4. Erdogan pledges support for Ukraine's territorial integrity during Kyiv visit, Radio Free Europe/Radio Liberty, 10 October 2017. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.rferl.org/a/ukraine-turkey-erdogan-visit-poroshenko-meeting/28782936.html>
5. Fayzullina, Karina. Interpreting Russian policy and Islam. Al-Jazeera Centre for Studies. 28 September 2014. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://studies.aljazeera.net/en/reports/2014/09/2014928101146511560.html>
6. Hannah, John. Russia's Middle East Offensive. Foreign Policy. September 13, 2016.[Электронный ресурс] – Режим доступа:<https://www.kyivpost.com/article/opinion/op-ed/john-hannah-russias-middle-east-offensive-422836.html>
7. Ivshina, Olga. Russia's Muslims divided over Syria Airstrikes. BBCNews, 7 October 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.bbc.co.uk/news/world-europe-34454391>
8. Kalb, Marvin. Putin's Muslim Nightmare. ForeignPolicy, November 2, 2015.[Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://foreignpolicy.com/2015/11/02/putins-muslim-nightmare-syria-assad-iran/>

9. Laruelle, Marlene. How Islam Will Change Russia. The Jamestown Foundation. September 13, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://jamestown.org/program/marlene-laruelle-how-islam-will-change-russia/>
10. Laqueur, Walter. Russia's Muslim Strategy. Middle East Papers: Middle East Strategy at Harvard, November 1, 2009. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <http://blogs.harvard.edu/mesh/pages/russias-muslim-strategy/>
11. Malashenko A.V. Islam for Russia. ROSSPEN, 2007.
12. Mukhametov, Abdullah Rinat. Russian Muslims Face Challenges of Demography and Migration. New Eastern Europe, 14 August 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://neweasterneurope.eu/old_site/articles-and-commentary/1690-russian-muslims-face-challenges-of-demography-and-migration
13. Nixey, James. The Long Goodbye: Waning Russian Influence in the South Caucasus and Central Asia. TheChathamHouse. June 2012. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.chathamhouse.org/publications/papers/view/184065#>
14. Petro, Nicolai N. Russia's Orthodox Soft Power. Carnegie Council for Ethics in International Affairs. March 23, 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.carnegiecouncil.org/publications/articles_papers_reports/727
15. Russia and Turkey in the Black Sea and the South Caucasus. The International Crisis Group. Report №250. Europe&CentralAsia, 28 June 2018. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/western-europemediterranean/turkey/250-russia-and-turkey-black-sea-and-south-caucasus>
16. Sanders, Paul J. Putin's Muslim family values. Al Monitor. May 29, 2014.

17. Service, Robert. Russia Wrestles With Islam. Hoover Institution, August 1, 2017. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.hoover.org/research/russia-wrestles-islam>
18. Soroka, George. Putin's Patriarch: Does the Kremlin Control the Church? Foreign Affairs. February 11, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://www.academia.edu/30243906/Putins_Patriarch_Does_the_Kremlin_Control_the_Church
19. The North Caucasus Insurgency and Syria: An Exported Jihad. The International Crisis Group, 16 March 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.crisisgroup.org/europe-central-asia/caucasus/north-caucasus/north-caucasus-insurgency-and-syria-exported-jihad>
20. Trenin, Dmitri. The Revival of the Russian Military. Foreign Affairs. April 18, 2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.foreignaffairs.com/articles/russia-fsu/2016-04-18/revival-russian-military>
21. Turkey refuses to join anti-Russia EU sanctions for economic reasons”, Sputnik, 11 February 2015. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://sputniknews.com/politics/201502111018132862/>
22. Twigg, Judyth. Differential Demographics: Russia's Muslim and Slavic Populations. PON ARS Policy Memo No. 388, December 2005. [Электронный ресурс] – Режим доступа: http://www.ponarseurasia.org/sites/default/files/policy-memos-pdf/pm_0388.pdf
23. Малашенко А. Война в Сирии глазами российских мусульман. 30.06.2016. [Электронный ресурс] – Режим доступа: <https://www.e-vid.ru/index-m-192-p-63-article-40611.htm>
24. Малашенко А. Фактор ислама в российской внешней политике. Россия в глобальной политике, 18 апреля 2007. [Электронный ресурс] – Режим доступа: https://globalaffairs.ru/number/n_8391
25. Турция никогда не признает Крым российским – Чавушоглу, Ukrinform, 10 February 2017. [Электронный ресурс] – Режим доступа:

<https://www.ukrinform.ru/rubric-politics/2173593-turcia-nikogda-ne-priznaet-krym-rossijskim-cavusoglu.html>